

DN Debatt. ”Ekonomisk demokrati är möjlig trots fondfiaskot”

Publicerad 2023-10-03

Initiativtagaren Gunnar Randholm gör en segergest i täten för demonstrationen mot löntagarfonder den 4 oktober 1983. Bland företagsledarna i tåget märks exempelvis Antonia Ax:son Johnson (t v). Foto: Jan Delden/Expressen

DN DEBATT 4/10.

1980-talets löntagarfonder blev ett svidande politiskt nederlag för arbetarrörelsen. Oklarheterna gjorde att stödet var skvalt även i de egna leden. Men det är hög tid att häva det tankeförbud kring ekonomisk demokrati som har rått sedan dess, skriver seniorprofessor Bo Rothstein och Daniel Suhonen, chef för den fackliga tankesmedjan Katalys.

För 40 år sedan, den 4 oktober 1983, genomfördes en för sin tid mycket speciell politisk demonstration i Stockholm. Uppgifterna varierar men enligt polisen deltog 75 000 personer, vilket gör den till en av de största i Sverige i modern tid. Demonstranterna protesterade mot de av socialdemokratin och LO föreslagna löntagarfonderna.

Styrkan i motståndet mot reformen överraskade LO och det socialdemokratiska partiet. Ingen av arbetarrörelsens många tidigare reformer hade mött tillnärmelsevis lika stort motstånd. Till detta kom att stödet inom de egna leden sviktade. När löntagarfondsförslaget lanserades i slutet av 1970-talet stödde omkring 50 procent av LO:s medlemmar idén. När fonderna väl infördes 1983 hade [stödet inom LO gått ner till 25 procent](#).

Tio år senare avskaffades fonderna av Carl Bildts (M) regering för att sedan aldrig komma tillbaka på dagordningen. Detta svåra politiska nederlag fick till följd att all diskussion om ekonomisk demokrati närmast har kommit att bannlysas.

Det var dessutom hela tiden oklart vilka företag som fonderna skulle äga aktier i och vad detta skulle innebära för hur företagen drevs.

En viktig orsak till nederlaget, menar vi, var att idén om löntagarfonder skilde sig principiellt från alla de mer framgångsrika socialdemokratiska reformerna som efter hand fått ett mycket brett folkligt stöd (som ATP-systemet, allmän hälso- och sjukvård, allmänna barnbidrag och betald föräldraledighet).

För det första var fonderna inte kopplade till någon specificerad rättighet för individen. För det andra skilde de sig från den tidigare framgångsrika reformstrategin genom att de inte var baserade på principen om universalism, då de inte skulle komma alla medborgare (eller mycket breda grupper som pensionärer eller barnfamiljer) till del. Det var dessutom hela tiden oklart vilka företag som fonderna skulle äga aktier i och vad detta skulle innebära för hur företagen drevs.

Det var, för det tredje, oklart vad fondägandet skulle betyda för de anställda som arbetade i dessa (oklart vilka) företag. För det fjärde var det oklart hur man skulle kompensera de löntagare som arbetade i företag där fonderna inte hade ett ägarinflytande.

Demonstrationen i Stockholm för 40 år sedan var en av de största i Sveriges moderna historia. Foto: Anders Holmström/TT

Till detta kommer att det inte fanns någon koppling till de enskilda löntagarnas ekonomiska situation. I utredningen som föregick fondernas genomförande sa Socialdemokraterna nej till varje form av individuell vinstdelning, vilket Folkpartiet (nu Liberalerna) drev hårt och som var en förutsättning för partiets stöd.

Sammantaget var fonderna ur ett ideologiskt och principiellt perspektiv en mycket osocialdemokratisk reform. Löntagarfonderna skulle ge de centrala fackliga tjänstemännen mycket makt, men det klargjordes aldrig vad denna makt skulle användas till eller hur det skulle öka de anställdas inflytande.

Nu har tre decennier förflutit sedan löntagarfonderna avvecklades, och vi menar att det är dags att upphäva det tankeförbud som i realiteten råder för att diskutera ekonomisk demokrati i Sverige. Det finns flera skäl till detta.

Organisationer som Världsbanken, OECD, IMF och World Economic Forum varnar numera för att den nivå som ojämlikheten har nått i den industrialiserade världen inte är långsiktigt socialt hållbar.

Det första är den kraftigt ökande ekonomiska ojämlikheten. Organisationer som Världsbanken, OECD, IMF och World economic forum varnar numera för att den nivå som ojämlikheten har nått i den industrialiserade världen [inte är långsiktigt socialt hållbar](#). Ett av flera sätt att råda bot på detta är att löntagare också får del av företagets vinster. Den ökande ekonomiska ojämlikheten förefaller också vara en faktor bakom det starkt ökande stödet för demokratiskt tveksamma populistiska partier.

Ett andra skäl är att företag som ägs och/eller styrs av de anställda har studerats i fyra decennier, och resultatet är att sådana företag klarar sig ekonomiskt mycket väl. De betalar högre löner och har betydligt högre andel nöjda medarbetare. Till detta kommer att de också motverkar den ökande ekonomiska ojämlikheten genom att de anställda förutom sina löner också får del av kapitalavkastningen, ofta i form av avsevärt högre pensioner.

Motståndets styrka förvånade socialdemokratin och LO. Foto: Folke Hellberg

Paradoxalt nog är sådana demokratiskt styrda företag betydligt vanligare i det ["superkapitalistiska" USA](#) och konservativa Storbritannien än i Sverige. Det beror på att lagstiftningen där låter de anställda, via en personalstiftelse, köpa sitt företag med [kommande vinster som ekonomisk säkerhet](#). De anställda riskerar således inte några egna pengar när de övertar företaget. Detta är [förbjudet i Sverige](#) som, enligt EU, har de sämsta institutionella villkoren inom unionen för att sådana företag ska kunna bildas.

I USA underlättas **personalägande** genom förmånliga skatteregler och möjligheter till statliga lån. Denna framgångsrika politik för personalägande infördes på 1970-talet, samtidigt som det misslyckade löntagarfondsfrslaget lanserades i Sverige. Det stöds intressant nog av både det republikanska och det demokratiska partiet. Nästan 10 procent av de som är anställda i den privata sektorn i USA arbetar i sådana företag.

Paradoxalt nog är sådana demokratiskt styrda företag betydligt vanligare i det "superkapitalistiska" USA och konservativa Storbritannien än i Sverige.

Vi kallar denna modell "liberal socialism". Liberal därför att den bygger på liberalismens grundprinciper om respekt för individens autonomi, demokrati och (en förnuftigt reglerad) marknadsekonomi. Socialism, därför att det finns goda erfarenheter av företag som ägs och/eller styrs demokratiskt av de som arbetar i företaget.

Denna modell står inte heller i motsättning till en väl fungerande marknadsekonomi. Det vi skisserar ska också ses som ett alternativ till den privatisering som skett av stora delar av den offentliga servicen.

Det är dags att bannlysningen av diskussioner om ekonomisk demokrati upphävs. Vi kan inte ha kommit till "slutet på

historien” när det gäller hur arbets- och näringslivet ska organiseras.

[Läs fler artiklar från DN Debatt.](#)

Text

Bo Rothstein, seniorprofessor i statsvetenskap

Daniel Suhonen, chef för den fackliga tankesmedjan Katalys

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt